

УДК 334 (477+560)

Тетяна Лахманюк

УКРАЇНА І ТУРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА: ШЛЯХИ СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті проаналізовано договірно-правову базу україно-турецьких відносин, досліджено політичні взаємовідносини, висвітлено торгівельно-економічні зв'язки України з Туреччиною, розглянуто науково-технічне співробітництво, співпрацю у гуманітарній галузі.

Ключові слова: Україна, Туреччина, співробітництво, зовнішня політика, відносини.

Із здобуттям Україною незалежності розпочався активний процес формування нової моделі міждержавних відносин. В умовах розбудови й утвердження як України, так і Турецької Республіки виникає необхідність об'єктивно дослідити складний процес налагодження та розвитку українсько-турецьких двосторонніх відносин.

Актуальність започаткованого дослідження зумовлена тим, що наукових праць дослідницького спрямування з даної проблематики в українській історіографії немає. Це пояснюється незначною віддаленістю у часі, незавершеністю процесу, варіативністю двосторонніх стосунків, що вимагає подальшого ґрунтовного, цілісного й об'єктивного вивчення.

Метою дослідження є аналіз основних подій історії налагодження і розвитку україно-турецьких міждержавних взаємин. Завдання: висвітлити історико-політичні передумови та чинники налагодження українсько-турецької співпраці в нових геополітичних умовах; дослідити основні тенденції процесу становлення і розвитку політичних зв'язків, механізми формування та реалізації повноцінних двосторонніх відносин; показати місце українсько-турецьких стосунків у структурі міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є історія міжнародних відносин і зовнішньої політики України та Турецької Республіки в нових геополітичних умовах.

Предмет дослідження становлять головні напрями і пріоритети двосторонніх відносин між Україною та Турецькою Республікою, визначення основних закономірностей і тенденцій зародження та розвитку міждержавних взаємин, їх місце в структурі міжнародних відносин.

Після референдуму 1 грудня 1991 р., на якому український народ висловив тверде бажання мати свою суверенну державу, Україна стала повноправним суб'єктом міжнародних відносин. Із країн Азії її незалежність першою визнала Туреччина (16 грудня) [8, с. 252].

Українсько-турецька співпраця має широкі горизонти. Сповідуючи європейські цінності, наші країни розвиваються в одному напрямку. Ми спільно переходимо на нові ринкові умови праці, відкриту економіку, тісніші торговельні зв'язки з Європейським Союзом. Це потужний сигнал для подальшого поглиблення партнерства.

Співпраця з Турецькою Республікою набуває для України особливого значення. Вона – найближчий сусід, історично пов'язана з Україною, тому їй було проголошено стратегічним партнером України. Протокол про встановлення дипломатичних відносин було підписано 3 лютого 1992 р. [7, с. 28].

Серед заходів початкового періоду міждержавних відносин особливо привертає до себе увагу урочисте святкування 70-річчя Договору про дружбу та братерство між Україною і Туреччиною від 2 січня 1922 р. Слід зазначити, що дві країни досить швидко побудували правову базу для реалізації двостороннього співробітництва у майже всіх сферах. Уже через три місяці після встановлення дипломатичних відносин, 4 травня 1992 р., було підписано Договір про дружбу та співробітництво між Україною і Турецькою Республікою терміном на 10 років із подальшим автоматичним подовженням кожних п'ять років. Цей договір набув сили 1 червня 1994 р. [3]. Він передбачає розвиток прямих зв'язків між підприємствами, а

також тісне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища, науки і техніки, зв'язку, інформатики, туризму та спорту. Зафіксовано, що “сторони погоджуються проводити консультації з метою упорядкованого розвитку їхніх відносин та обміну думками з міжнародних і регіональних питань” [7, с. 28]. Того ж дня, 4 травня 1992 р., було підписано Угоду між Урядом України й Урядом Турецької Республіки про торговельно-економічне співробітництво [3].

Особлива увага надається взаємодії в Чорноморському регіоні на основі “Декларації про Чорноморське економічне співробітництво”, яка була підписана у Стамбулі 25 червня 1992 р. одинадцятьма країнами причорноморського регіону та включає взаємні зобов'язання країн-учасниць щодо поступового зняття обмежень на пересування капіталів, товарів, послуг і людей. Угода передбачає розвиток інфраструктури, а також максимальне заохочення ділового партнерства [7, с. 28].

Перелік двосторонніх угод не обмежується співробітництвом у таких галузях, як енергетика, комунікації, сільське господарство, інвестиції, туризм, морське співробітництво і розподіл економічних зон у Чорному морі, а також дипломатичними та консульськими питаннями. Із двосторонніх заяв слід окремо виділити Спільне Комюніке від 28 листопада 1998 р., в якому президенти України і Турецької Республіки Леонід Кучма та Сулейман Демірель засудили ті політичні сили в Росії, які на той час висували претензії щодо статусу міста Севастополь. У Спільному українсько-турецькому комюніке від 13 лютого 1998 р. висловлювалось задоволення станом двосторонніх відносин.

Країни співпрацюють не тільки на двосторонньому рівні, а й в межах міжнародних установ, таких як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, ОБСЄ, та організацій регіонального співробітництва (ОЧЕС, BLACK SEA FOR). Співробітництво у воєнній галузі підтримується як на двосторонньому рівні, так і в рамках Комісії Україна–НАТО та програми Партнерство заради миру. Угоду про військово-технічне співробітництво між двома країнами було підписано в 1994 р. Продовжується інтенсивна співпраця між Національною академією МВС України і Поліцейською академією Туреччини. Розвиток співробітництва в галузі безпеки об'єктивно необхідний у зв'язку з наростанням нерегульованої міграції з азійських країн через Україну, організованої злочинності та наркобізнесу. Що стосується спільної боротьби проти міжнародного тероризму, між міністерствами внутрішніх справ двох країн було досягнуто домовленості щодо налагодження співробітництва й обміну досвідом у цій галузі [3].

Україна та Туреччина, виходячи з прийнятих на себе міжнародних зобов'язань, домовились також про тісне співробітництво у рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі, а також в органах ООН.

Інтереси Туреччини й України багато в чому можуть збігатися. Туреччина – ключова держава для України у розвитку відносин із державами Середземномор'я та Близького Сходу. Зближення України з Туреччиною зумовлено взаємною зацікавленістю в транзиті енергоносіїв, компліментарністю економік, співпрацею у форматі Чорноморського економічного співробітництва тощо. Між Україною і Туреччиною існує багато спільного: обидві країни мають однакову стратегічну мету, зокрема вступ до Євросоюзу та розбудову (на різних рівнях) відносин із НАТО. Україну цікавить розвиток двосторонніх торговельно-економічних відносин, у тому числі торгівля [6, с. 81].

Українські рятувальники і медики ліквідували наслідки землетрусу 1999 р. в Туреччині. У місті Кьорфез, де працював український шпиталь, було побудовано проспект України, а в Парку миру в Стамбулі на честь нашої держави посаджено дерево на знак вдячності за гуманітарну допомогу. В свою чергу, Туреччина почала приймати на оздоровлення українських дітей з чорнобильської зони, виділила кошти на будівництво нового укриття Чорнобильської АЕС, була надана допомога постраждалим від повені у Закарпатті [8, с. 258].

Актуальні питання євроатлантичної інтеграції обох країн і проблеми двосторонніх відносин були обговорені під час візиту Президента Туреччини А. Сезара до України в

червні 2003 р. У присутності президентів обох країн було підписано низку двосторонніх документів, зокрема Міжурядовий протокол про внесення змін і доповнень до Угоди про морське торгове судноплавство та Меморандуму про співпрацю найбільших експертних центрів обох країн.

Україна і Туреччина домовились спільно зміцнювати стабільність і безпеку в районі Чорного моря та Причорномор'я, а також разом боротися з тероризмом. З цією метою вони імплементуватимуть Документ про заходи зміцнення миру і безпеки у військово-морській сфері на Чорному морі, а також використовуватимуть потенціал Чорноморського військово-морського об'єднання (BLACK SEA FOR). У спільній заяві обох президентів зазначалося, що Україна і Туреччина домовилися використовувати транзитний потенціал Чорного моря та розвивати транспортну галузь у межах Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). При цьому обидві країни мають на меті інтегрувати транспортну інфраструктуру Чорного моря з Транс'європейською транспортною мережею.

Саме тема відносин Україна–НАТО стала порядком денним зустрічей, що відбулись під час Стамбульського саміту НАТО в 2004 р. Як підкреслив міністр закордонних справ Туреччини Абдулла Гюль: “Україна зі своїм географічним розташуванням, історичним, культурним багатством, великим потенціалом для розвитку є особливим партнером для Туреччини та НАТО. У рамках досягнень України на сьогодні ми віримо, що Україну найближчим часом очікують великі успіхи й протягом найкоротшого терміну вона досягне своєї мети – повної інтеграції в євроатлантичні структури. Туреччина всіляко співпрацюватиме з Україною і допомагатиме їй у цьому процесі” [9]. Слід також зазначити, що обидві країни прагнуть стати членами Європейського Союзу. Зокрема переговори про вступ до цієї організації Туреччини було офіційно розпочато в жовтні 2005 р.

Під час візиту до України прем'єр-міністра Ердогана у квітні 2004 р. між урядами двох держав було підписано “Спільний план дій про посилене співробітництво”, який наголошує на співпраці в сферах посилення миру, безпеки та стабільності у Чорноморському регіоні, спільній боротьбі проти тероризму й організованої злочинності, посиленні економічного виміру двосторонніх відносин, покращенні транзитного потенціалу обох країн, Європейської та євроатлантичної інтеграції, науки і технології, розвитку гуманітарних справ, екології та морських питань. У 2010 р. Туреччина назвала Україну одним із основних стратегічних партнерів.

У товарній структурі українського експорту переважають металопродукція та продукція чорної металургії, хімічні вироби, пластмаса, каучук, мінеральні продукти, деревина [3]. Як бачимо, слід розширювати частку високотехнологічної продукції в структурі експорту нашої держави. Під час свого візиту до Турецької Республіки 6–8 червня 2005 р., Президент Віктор Ющенко говорив про необхідність збільшення взаємного товарообігу.

Ще однією важливою галуззю співробітництва стала енергетика. Обидві країни прагнуть диверсифікувати можливості отримання нафти і природного газу, насамперед із регіону Близького Сходу та країн Каспійського басейну. Слід зазначити, що близько 80 % російського природного газу потрапляє до Туреччини через територію України.

Особливо актуальним сьогодні є розвиток співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища. Обидві країни беруть активну участь у діяльності Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. Зокрема українськими вченими було розроблено технологію, що дозволяє збирати сірководень, що призводить до загибелі фауни в Чорному морі.

Дедалі більше інтенсифікується діалог між областями та провінціями України і Турецької Республіки. На завершальному етапі знаходиться проект налагодження співробітництва між АР Крим та провінцією Анталія. Між двома сторонами було досягнуто домовленості про відкриття в столиці Туреччини так званого парку Києва.

Взагалі, слід відзначити, що з моменту отримання Україною незалежності між Києвом і Анкарою не виникало істотних суперечок. Лише випадкові інциденти в українських

територіальних водах, пов'язані з правовим врегулюванням рибальства у цих місцях, час від часу створювали деяку напруженість. Питанням, успадкованим ще від Радянського Союзу, є повернення кримських татар на їхню історичну батьківщину. Туреччина надає значну підтримку по влаштуванню кримських татар – “народу, який за цивілізаційним та історичним статусом приречений виконувати функції мосту між Україною і Туреччиною”. За словами міністра закордонних справ Абдулли Гюля: “Крим – це найближча до Туреччини частина України. Туреччина сприймає кримських татар як вірних громадян України та спільноту, що забезпечить свій внесок у дружбу між двома країнами. З метою посилення стабільності України і регіону Туреччина нині стала країною-донором, що допомагає Криму”.

Отже, Туреччина є країною-донором у справі інтеграції кримських татар в українське суспільство. Турецька Республіка неодноразово наголошувала на об'єднавчій ролі кримськотатарського фактору, зацікавленості у стабільному Криму в складі України і високій оцінці внеску нашої держави у справу надання допомоги кримським татарам. Однак, відсутність інформації щодо дій та політики України у цій справі, відсутність державної стратегії із врегулювання ситуації в Криму, переважання політики ситуативного реагування на виникаючі проблеми, зниження рівня участі держави у вирішенні нагальних питань кримських татар внаслідок недосконалої законодавчої бази, забезпечення процесу репатріації і відновлення прав осіб депортованих за національною ознакою, невідповідності державних асигнувань реальним потребам із виконання державних програм у сфері облаштування та інтеграції репатріантів, недостатнього рівня державної підтримки соціокультурного розвитку корінних народів і національних меншин в регіоні, періодично виникаючі на півострові ситуації щодо розподілу земель та ін., створюють їй імідж країни, яка не займається вирішенням нагальних питань меншин на своїй території. Тому співробітництво з Турецькою Республікою у вирішенні питань кримських татар є нагальною необхідністю для нашої держави [10].

Фактором зближення між країнами є прагнення Туреччини надати допомогу Україні в облаштуванні кримських татар. Туреччина підтвердила, що профінансує придбання тисячі квартир для кримських татар-репатріантів, які повернулися в Україну [1, с. 83].

Значний внесок у справу адаптації кримських татар в українське суспільство робить Турецьке агентство із співробітництва та розвитку. Також відбувається співробітництво у науковій сфері. Першими заходами, спрямованими на наукову співпрацю було відкриття спеціальностей “Тюркологія” і “Українознавство” у навчальних закладах обох країн, відкриття всеукраїнського центру тюркологічних досліджень із питань археології, археографії, історії, етнографії з метою об'єктивного наукового вивчення контактів між двома народами.

Організаторами заходу виступили Посольство Туреччини в Україні, Інститут археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Стамбульський міжнародний університет.

За допомогою посольства Туреччини в Україні створено бібліотечний фонд у якому знаходиться чимало енциклопедичних видань з історії, етнографії, літератури, культури, економіки тощо. Це уможливило глибоке вивчення студентами турецьких груп своєї історії, проведенню науковцями дослідницьких робіт і висвітленню культур двох народів [10].

Україна і Туреччина мають вагомі спільні геополітичні інтереси, зокрема збереження екології Чорного моря, ідентифікація транспортних шляхів, насамперед нафтопродуктів. Водночас із зацікавленістю обох країн у розвитку різноманітних зв'язків вагомим є забезпечення національних інтересів [1, с. 83].

Ключовою темою україно-турецької співпраці має стати подальше посилення двостороннього партнерства, пошук шляхів для поновлення його конкретними справами та проектами.

Туреччина є потужним субрегіональним лідером із власною системою інтересів. За умов останніх структурних змін у посткомуністичному світі Туреччина в своїй зовнішній політиці опрацьовує новий геополітичний ракурс. Анкара не є вже повернутою обличчям до комуністичної загрози з Півночі та з Балкан, а у зв'язку з арабо-ізраїльським мирним процесом вона виступає як регіональний гравець і шукає впливову політику на більш віддаленій периферії [6, с. 80].

Після Другої світової війни зовнішньополітичний курс Туреччини був зорієнтований подвійно: політика розвитку індустрії та приєднання до ЄС, а з другого боку – в зв'язку зі східною та ісламською орієнтацією Туреччина шукає свою ідентифікацію із Середнім Сходом і Центральною Азією. За часів “холодної війни” радянська домінація в Центральній Азії та на Кавказі заважала турецьким зусиллям у цьому напрямку, тоді як турецька асоціація з Ізраїлем й альянс із Вашингтоном затьмарювали прямі відносини із Середнім Сходом. Туреччина виконувала функцію південного флангу НАТО і слугувала опорою безпеки США. Наслідок – політична ізоляція від Середнього Сходу, протистояння з Північчю [7, с. 30].

Особливе положення Туреччини стосовно Європи, з одного боку, стосовно ісламського Півдня – з другого, створює особливу геополітичну конфігурацію її національних інтересів. Європі важко сприйняти Туреччину як її невід'ємну частину, вона сприймається як щось чужорідне. Участь Туреччини в Північно-Атлантичному Альянсі є скоріше наслідком “холодної війни” та геостратегічних уподобань США, ніж усвідомлення спільних європейських інтересів [1, с. 83].

Розвиток відносин із Туреччиною є одним із головних пріоритетів України в південному напрямку. Підписаний дуже важливий Договір про дружбу та співробітництво між обома державами терміном на 10 років. Після отримання Україною незалежності між Києвом і Анкарою не виникало спірних питань. У вирішенні проблем військової та екологічної безпеки в регіоні Чорного моря, його демілітаризації складається прямий і безпосередній інтерес обох країн. Але й в пошуку балансу сил у новій та складній геополітичній ситуації, що склалася в регіоні за останні роки, інтереси Туреччини й України багато у чому можуть збігатися. В Україні високо оцінюють розуміння Туреччиною проблем, пов'язаних із поверненням із місць депортації до Криму етнічно спорідненого туркам кримськотатарського народу.

Туреччина є ключовою державою для України, оскільки через неї йдуть найбільш зручні транспортні шляхи у Середземноморський та Близькосхідний регіони. Хоча останнім часом Туреччина проробляє шляхи диверсифікації власного зовнішньополітичного курсу, однак він загалом залишається проамериканським. Туреччина має тривалий конфлікт із Грецією, і це робить проблематичним її входження до європейської спільноти. Її стратегічне значення як південно-східного флангу НАТО втрачається із зниженням порога конфронтації між Заходом та Російською Федерацією [11, с. 48].

Мотиви для зближення України з Туреччиною виглядають досить обґрунтованими: необхідність забезпечення транспортування енергоносіїв у і через Україну, компліментарність економік, співпраця у межах ЧЕС тощо. Розвиток партнерських стосунків із Туреччиною, на яку нині припадає близько половини всього обсягу торгівлі України з близькосхідними країнами, слід вести переважно в рамках двостороннього економічного співробітництва, або у межах системи ЧЕС, уникаючи їх перетворення на стратегічний військово-політичний альянс.

Отже, розвиток відносин із Туреччиною є одним із головних пріоритетів України в південному напрямку. Туреччина є ключовою державою для України, оскільки через неї йдуть найбільш зручні транспортні шляхи у Середземноморський та Близькосхідний регіони.

Таким чином, як і будь-яка система, яка розвивається, українсько-турецькі відносини мають певні етапи й цикли розвитку. Для них характерні періоди активізації та гальмування, пошуків компромісів і певного охолодження. Це пов'язано як із внутрішнім розвитком українського й турецького суспільств, так із зовнішніми факторами: світовою кон'юнктурою, позицією провідних західних держав стосовно тих чи інших подій у світі і їх впливом на

зовнішню політику України та Турецької Республіки. Тому українсько-турецькі відносини необхідно розглядати в контексті євроінтеграційних і глобальних світових процесів, враховуючи міжнародну ситуацію, наявні інтереси провідних держав й міжнародних структур.

Список використаних джерел

1. *Геополітична* кон'юнктура та геостратегічні імперативи співробітництва України з країнами Середнього Сходу: Туреччиною, Іраном та Афганістаном // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 28. Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 80–86. 2. *Головко С. В.* Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980–2000 рр. / С. В. Головко, Ю. Р. Медюк. – К.: Либідь, 2001. – 616 с. 3. *Долгов І.* Не лише Чорне море єднає нас: Посольству України в Туреччині 10 років: минуле, сьогодення, майбутнє: [Електронний ресурс] / І. Долгов. – Режим доступу: www.pltimes.uct.kiev.ua/ua20031/DOLGOVUA.HTM. 4. *Економічна* складова геополітичних інтересів України у відносинах з країнами Середнього Сходу: Туреччиною, Іраном, Афганістаном // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 31. Ч. II – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2002. – С. 27–28. 5. *Жангожа Р.* Турецький вектор геополітичної орієнтації України / Р. Жангожа // Україна–Туреччина: Безпека та співробітництво в Чорноморському регіоні: Матеріали міжнародної конференції, Київ, 10–11 квітня 2000 р. / Фонд Фрідріха Берта; За ред. Андрійка В. І., Перепелиці Г. М. – К., 2000. – С. 33–36. 6. *Матвійчук Я.* Між Європою та Азією. Пріоритети зовнішньої політики України в геополітичного розвитку / Я. Матвійчук // Політика і час. – 2002. – № 3. – С. 73–83. 7. *Побережний В.* Туреччина у зовнішній політиці України / В. Побережний // Нова політика. – 2001. – № 3. – С. 28–33. 8. *Сергійчук І. М.* Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. М. Сергійчук. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2002. – 288 с. 9. *Силіна Т.* Абдулла Гюль: Туреччина підтримує приєднання України до плану дій щодо ...: [Електронний ресурс] / Т. Силіна, В. Кравченко. – Режим доступу: www.zn.kiev.ua/nn/show/505/47305.30 (505) 10. *Українсько-турецькі відносини* (З сайту МЗС Турецької Республіки). – Режим доступу: www.mfa.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/Regions/EasternEurope/Ukraine/Ukraine_Political.htm. 11. *Фортов В.* Глобальна енергетична безпека: проблеми і шляхи розв'язання / В. Фортов // Вісник НАНУ. – 2007. – № 8. – С. 40–50. 12. *Шишкіна В.* Всупереч традиційному погляду. Історико-політичні підстави українсько-турецького партнерства / В. Шишкіна // Політика і час. – 2005. – № 5. – С. 84–94.

Татьяна Лахманюк

УКРАИНА И ТУРЕЦКАЯ РЕСПУБЛИКА: ПУТИ СОТРУДНИЧЕСТВА

В статтє проанализирована договорно-правовая база украино-турецких отношений, исследовано политические взаимоотношения, отражены торгово-экономические связи Украины с Турцией, рассмотрено научно-техническое сотрудничество, сотрудничество в гуманитарной отрасли.

Ключевые слова: Украина, Турция, сотрудничество, внешняя политика, отношения.

Tetyana Lakhmanyuk

UKRAINE AND TURKISH REPUBLIC: WAYS OF COLLABORATION

The base of the Ukrainian-Turkish relations is analysed in the article, probed political mutual relations, the auction-economic copulas of Ukraine are reflected with Turkey, a scientific and technical collaboration is considered, collaboration in humanitarian industry.

Key words: Ukraine, Turkey, collaboration, foreign policy, relations.